

DUN CÍRCULO DE MONTAÑAS

Xosé Benito Reza

Fotografías de Antonio Piñeiro

Manuel Curros Enríquez escribiu en 1887 no poema
“A Virxe do Cristal”:

*Preto da cibdá de Ourense,
camiño de Celanova,
onde é máis têpedo o vento
que a terra gallega azouta,
**dun círculo de montañas
na faldra, sempre verdosa,
esténdese un val frorido,
cuberto de herbas cheirosas,***

*piñeirais e arboredos
ricos de frutas e sombra.*

.....
*Deste val no medio e medio,
entre edras e musgo envoltas,
ergue as torres un castelo*
.....

E explica Curros que este castelo foi levantado por unha princesa moura dende a posta do sol ata a saída da aurora. Que fermosura!

A torre de Vilanova con Castromao ao fondo

Casa da Neve

Pois ben, imos logo examinar ese círculo de montañas, ese val tan verde e florido onde chantan as brancas casas da vila de Vilanova, vila de grande sona, e da que asoma tan antiga e magnífica torre.

Para chegar a comprender á xénese deste territorio, a súa razón de ser e de estar así colocado no mundo, é preciso subir ao castelo e botar unha ollada en rodopío. Deixar que a nosa mirada alcance todas as terras e montes que circundan tan feraz valina, ese territorio diminuto de a penas un quilómetro cadrado de superficie no que teñen vivido, sorrído, chorado, danzado e cantado os meus antepasados, tantas e tantas xeracións como por aquí teñen pasado.

Se hai un monte nese círculo de montañas que chama a atención, pola súa proximidade e dimensión, é o monte da Serra, que os da Gandarela chaman de San Marcos, e os de Vilanova sinxelamente A Serra ou por posesión, A Serra de Vilanova. Pois ben, ese monte, esa muralla que corta e acouta o mundo polos aires do Norte, que impide cos seus seiscientos metros de altitude que a nosa ollada alcance as terras baixas do Arnoia a tan só tres quilómetros de distancia, que nos protexe das friaxes e das frieiras, é o remate final dun mundo que aquí esborralla definitivamente, un mundo que nace na fronteira con Portugal, a dezaseis quilómetros de distancia; un mundo que non vemos e que tan só podemos intuír

Chanzo dos 800 mts, coa Serra do Leboreiro ao fondo

pola morfoloxía dos horizontes que espallan de norte a sur pola banda de poñente.

En efecto, as fronteiras dese mundo incerto que remata precisamente aquí, que parece retornos dende as alturas inmediatas da Gandarela, do Castromao ao oeste da nosa posición, e da Casa da Neve alá lonxe no mediodía unha vez superada a vila de Celanova,

conforman xunto co Forriolo e o Monte Calvo de A Bola ese círculo de montañas do que nos fala Curros.

Algúns expertos nas cousas da xeoloxía, da tectónica, das forzas brutais que moven e fan tremer o planeta, explican que a Nosa Terra, a primeira terra firme emerxida das augas da península ibérica e xa que logo a máis vella, está configurada a xeito

Planalto aos 1.300 mts coa Pena de Anamán ao fondo

Castelo do Castro Leboreiro

Marco das catro cruces no chanzo dos 1.000 mts

VILANOVA DOS INFANTES

de enorme escaleira cuxos chanzos levantaron ou afundiron pola enorme presión dos magmas que flúen e gurgullan a milleiros de graos nas entrañas do planeta. E din que mentres uns bloques soerguían outros afundían, xerando dese xeito grandes superficies achanzadas que chaman superficies fundamentais, plataformas ou penechairs sobre as que o tempo infinito das idades xeolóxicas traballou incansable para modelar e fabricar as paisaxes que hoxe nos son tan familiares.

Chaira de Amoroce

Castromao co Monte Calvo ao fondo

Pois ben, na nosa área, neste gran territorio que espalla dende o castelo de Vilanova ata a fronteira co Castro Laboreiro, detectamos claramente catro grandes chanzos ou niveis de aplanamento que configuran con bastante precisión o noso país pequeno, unha enorme escaleira que nos leva dende os ceos atolados das altas e frías cumieiras da Raia, a 1.300 metros de altitude, ata as veigas feraces e mimosas do río Sorga a menos de 400 metros sobre o nivel do mar. O primeiro deles é a inmensa penechira lusa que naquel pais chaman Planalto, terra de mámoas e vacas libertas, de trollos e turbeiras de gran valor ecolóxico, onde destaca despuntando no seu reborde final ese asomo pétreo da Penagache, a 1.225 metros de altitude. Baixando polas abas da Serra do Leboreiro acadamos un segundo chanzo que nos deixa exactamente aos 1.000 mts, no Outeiro de Augas, e logo nos Montes de Cexo que collen os ventos que agora aproveitan os de Iberdola, e onde destaca a Penadeda cos seus 1.023 mts. Descendemos de novo polas abas do Monte Oural para chegar ao terceiro nivel achanzado que nos leva aos 800 metros, na gran Chaira de Amoroce, das lagoas onde beben as

vacas do Roberto, coas mámoas omnipresentes que nos acompañan cada vez que o mundo no seu descenso alcanza un novo nivel.

Viaxando por aquela penechaira, pola Corga Longa, os Penedos da Santa e a Cortiña Grande, chegamos aos últimos rebordes erosionados que xa miran cara ao val, entre eles a gran citania castrexa do Castromao, a 725 metros de altitude. E así, esvarando por aquelas pendentes extremas do Monte da Casa da Neve ou da Serra de Vilanova, esfraga definitivamente o mundo para alcanzar o último e cuarto nivel: o chanzo dos 500 mts, onde pousa a mole conventual do mosteiro de Celanova e a torre orgullosa de Vilanova dos Infantes, terras que abriu e partillou o río Sorga para se abrir paso entre os feraces sedimentos arrincados dos montes polas terras de Veiga, Orga e Bobadela.

Lonxe, cara ao nacente, e ben visible na distancia dende o adarve da torre, péchase o círculo de montañas no alto do San Cibrao do Monte Calvo (914 mts), testemuña residual e proxección final xunto

Planalto do Leboreiro (1.300 mts)

cos Penamás de Allariz do segundo chanzo devastado que inda asoma na Fontesanta do Monte Grande de Bande, co Castro do Forriolo e a Chaira de Pitelos de por medio emprazados no terceiro nivel. Eis logo como foi deseñado o noso territorio en épocas remotas nas que o ser humano aínda non entraba nos sempre azarosos e inescrutables plans da Nai Natureza.

Montes de Cexo no chanzo dos 1.000 mts

Chama a atención que as xentes da antigüidade tiveran tan presente a existencia desta colosal superestrutura que comeza aló nas terras finais do Planalto portugués e da Serra do Leboreiro, terras pecuarias onde pastaban no Medievo milleiros de reses, que salvando todos os topónimos intermedios (porque estamos seguros que moitos deles xa existían), superando os picoutos e as morfoloxías residuais dos chanzos inferiores, consideraran que ese último nivel onde cos anos se levantaría castelo e mosteiro, onde os pais de san Rosendo xa tiñan casa en Vilanova antes de se construír o mosteiro de Celanova, estaba “so” o monte Leboreiro.

En efecto, cando Froila lle doa en 936 ao seu irmán as terras para construír a abadía, di así:

“Villam in terminos Gallecie, territorio Bubalo, subtus monte Leporario, ripam rivusculi Sorice, quam inquit Villare”.

Ou sexa: entrégalle ao santo unha vila baixo ou no pé do monte Leboreiro, na ribeira do pequeno río Sorga.

E o mesmo san Rosendo, no documento fundacional de Celanova do 942, decide situar o seu mosteiro: *“ad calcem montis Leporarii”*, ou sexa, nas faldras do monte Leboreiro.

Para entender a morfoloxía e as paisaxes que hoxe vemos temos que cavilar nas forzas desatadas da natureza durante un tempo infinito, porque pasaron tantos millóns de anos dende que se formaron os piares que hoxe sosteñen este territorio, que para a nosa vida é unha eternidade. Chuvias, enxurradas,

ventos, furacáns, treboadas, xeadas negras e nevaradas brancas que cicelaron, roeron e desmantelaron as vellas estruturas que vimos antes; e o diluvio que baixou dos ceos durante tanto tempo foi por fin canalizado e dirixido seguindo as fracturas e as fallas que partillaban e diferenciaban os bloques que soergeran na oroxene Varisca do Paleozoico, hai máis de trescentos millóns de anos, e que logo se reactivaron durante a tectónica Neóxena do Terciario hai uns vinte millóns de anos. Así naceron os regatos, os regueiros e os ríos por onde van as augas que hoxe fertilizan o noso val, o pequeno curruncho onde se agocha Vilanova, ou a extensa veiga que formaron o Sorga e os seus emisarios.

En efecto, o regueiro de Sampil, o de Porto ou de Berredo, e o regato da Munía, xunto co seu pai o Sorga, e tamén o regueiro de Fечиñas que marca o límite Leste do noso territorio e que vai silandeiro ao encontro do Arnoia, erosionaron e arrincaron no Cuaternario a pel destes montes nun proceso morfoxénico que aínda hoxe continúa; tronzaron, partillaron o territorio e depositaron os sedimentos no fondo da cubeta, nun val rodeado de montañas, pechado en si mesmo ao longo dunhas dúas mil hectáreas de superficie: dende Vilanova ata as terras extraordinariamente fértiles de Soutomel, e dende Celanova ata a Veiga de san Munio. Feraz mesopotamia cuxos produtos podemos adquirir nos mercados semanais.

Pero dentro deste gran val, inscrito nun círculo duns cinco quilómetros de diámetro, hai outros pequenos mundos, universos diminutos que quedaron definidos pola rede fluvial, bastante rectilínea e case sempre transversal porque aproveita as diaclasas do granito, e cuxos lindeiros son os pequenos regatos e regueiros que van ao río principal, ao Sorga, que non Ourille, nome primitivo con milleiros de anos de antigüidade, como Sor, Ser ou Sar, cun significado de auga que se move, que flúe, que corre.

Cando os pais de San Rodendo, Gutier e Ilduara, decidiron facer casa en Vilanova, cando a primeira familia asentou no esporón que desputa sobre o Sorga cen metros por riba das súas augas, quizais procedente da vella citania de Castromao para se facer artesáns e agricultores, ou cando San Rosendo elixiu aquel curruncho para os seus moxes, de seguro que cavilaban en cousas como as que contamos a continuación:

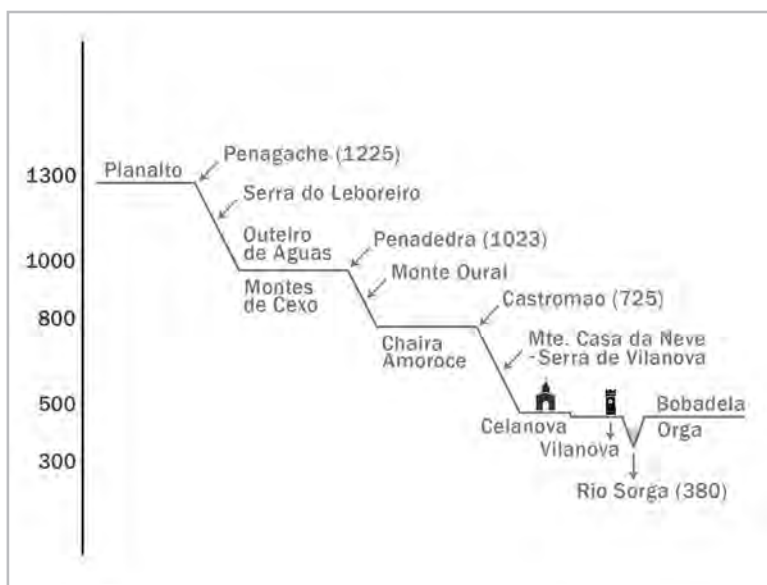

O territorio onde empraza Vilanova e tamén Celanova é o máis agarimado e recuado de todo o val, unha pequena plataforma en leve pendente cara ao nacente encanastrada e cercada polo Norte pola Serra de Vilanova, polo Sur polo Monte da Casa da Neve, e polo Oeste polos declives arrasados do último chanzo xeolóxico onde instala o microcosmos de Amoroce, o Castromao e San Xulián da Gandarela, a cuberto das nordestías e das fronteas oceánicas que varren violentamente a Chaira. Ademais a valiña de Vilanova instala no interfluvio feraz que delimitan o regato de Castromao fronte A Costa e a pronunciada entalladura do regato da Gandarela fronte á Serra (no punto en que contactan os nosos granitos cos xistos de Freixo), unhas cincuenta hectáreas de agras nutritivas que daban de comer á xente daquel burgo medieval, a unha distancia prudente do río principal para fuxir das brétemas, das xeadas dos fondos de val e das malsás humidades, pero non demasiado lonxe como para non aproveitar a hidromorfía dos solos onde situar os prados. E por último tamén hai que salientar que estes dous humildes regatos, no seu discorrer paralelo cara ao Sorga, cinguiaron e moldearon “*neste val do medio e medio*” un relevo residual, un esporón pétreo onde hoxe chanta o castelo e antes un castro seguramente;

Ponte romana de Freixo (Río Arnoia)

lugar estratéxico, porta de entrada ao universo do Sorga e atalaia privilexiada, xusto no intre en que o río revira, se retorce e afunde na procura do nivel de base que marca o seu pai o Arnoia (un claro exemplo de antecendencia), no seu afán por evitar a Serra de Vilanova que lle corta o paso, que vén en punta de lanza, a quilla afiada das formas montuosas que vimos antes. Por iso esta terra de Vilanova é tamén un límite ou fronteira, principio e final de dous mundos moi diferentes, unha terra coa ollada deitada sobre os campos e as leiras dos vellos agricultores neolíticos que vai camiño de se converter nunha mesta carballeira, sentinela atenta a todo canto chega do Norte e da cidade de Auria, fronte ao angosto

Perfil xeomorfolóxico

desfiladeiro por onde ían os vellos camiños e hoxe as estradas modernas, pero aínda coa lembranza nas costas dos tempos antigos, do Castromao primixenio e do mundo espido e frío da montaña que alcanza as murallas do Castro Laboreiro, das terras de mámoas e os cazadores paleolíticos.

Neste límite ou fronteira viviu don Adolfo, dedicado a unha misión fundamental: custodiar a Virxe do Cristal, igual que o castelo vixiou durante séculos o paso ao noso val. Oxalá que unha vez superados os chanzos xeolóxicos que sosteñen este mundo atope os ceos merecidos, por riba das treboadas e convulsións que sacoden á nosa sociedade.